

**XALQ HUNARMANDCHILIGINI O'RGATISH ORQALI O'QUVCHILARDA
TEXNOLOGIK BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARNI SHAKLLANTIRISH
MUAMMOLARI**

Muxamedova Xolida Baxtiyorovna

Nizomiy nomidagi

Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Professional ta'lim fakulteti

Texnologik ta'lim metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarning texnologiya ta'limi darslarida hamda darsdan tashqari to'garaklarini tashkil qilish jarayonida o'quvchilar ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda xalq hunarmandchiligiga oid bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so'zlar: *Bilim, ko'nikma, ob'ekt, usul, tarbiya kashta, gazlama, hunarmandchilik, naqsh, bezak, palak, zardevor, kirpech, so'zana, choyshab.*

Аннотация: *Для организации передового обучения и творческого развития в средних школах в классе и в трудовых кругах фиксированное время требует знания народных ремесел, навыков и профессионализма.*

Ключевые слова: *Знание, умение, предмет, метод, образование, вышивка, рукоделие, узор, украшение.*

Annotation: *For the organization of advanced training and creative development in secondary schools in the classroom education and labor circles is fixed time requires a knowledge of folk crafts, skills and professionalism.*

Key words: *Knowledge, skill, subject, method, education, embroidery, handicraft, pattern, decoration.*

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida bo'layotgan o'zgarishlar davlatimizning istiqbolini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida jahon ommasi tomonidan e'tirof etilmoqda. Ushbu asosda o'quvchilarni ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash ishlarining samarali yo'lga qo'yilishi ta'lim islohotlari muvaffaqiyatini taminlovchi muhim omil vazifasini o'taydi.

Ta'lim islohotlarining hozirgi bosqichida erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash muammosi alohida dolzarblik kasb etmoqda. [1]

Yuksak mehnat madaniyati- mehnat kishilarining ajralmas sifatidir. Ushbu jarayonni o'quvchilarga texnologiya ta'limi va kasbga yo'naltirish hamda boshqa umumta'lim fanlarini o'qitishda tarbiyalab borish lozim. Mehnat madaniyati tushunchasiga mehnat shart-sharoitlari, go'zalligi, qulayligi, mehnat jarayoni, muomala madaniyati va boshqalar kiradi. O'qitish jarayonida nazariy va amaliy o'quv mashg'ulotlarining xonalari, uning jihozlari va asbob-uskuna (stanoklar) ning bo'yalishi nafis hissiyotlarni uyg'otishi kerak. Chiroyli va qulay asbob-uskuna bilan tayyorlangan

buyumlarning yuqori sifatli bo'lishi, undan foydalanish qulayligi, pishiqligi, mustahkamligi va tayyorlangan buyumning go'zalligi insonlarga estetik zavq berishi qanoatlantirishi kerak. Asbob-uskunalar har doim sozlangan va ishga shay bo'lishi, mashg'ulotlarga o'quvchilar qulay maxsus ish kiyimlarini kiyib kelishlarini kichik maktab yoshidanoq tarbiyalab borish talab etiladi.

Texnologiya ta'limi va kasbga yo'naltirishda o'quv mashg'ulotlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya tizimida xalq hunarmandchiligi sohalaridan foydalanish uchun eng maqbul mashg'ulotlar turkumi ushbu mashg'ulotlar hisoblanadi. Chunki, xalq hunarmandchiligi sohalarini bajarishda asosiy mashg'ulotlar qo'l mehnati orqali amalga oshiriladi. Turli materiallarni ishlov berishga tayyorlash, materiallarga issiq va sovuq ishlov berish, kesib va bukib ishlash, rejalash, o'lchash, pardozlash, silliqlash, jilvirlash, bo'yash, buyumlarni iste'molga (ko'riklarga) tayyorlash kabi mashg'ulotlarning asosiy qismi xalq hunarmandchiligi sohalarida qo'l bilan bajariladi. Xalq hunarmandchiligi sohalarini o'rganishda mehnat mashg'ulotlari qo'lda va qo'l asboblari bilan bajariladi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida texnologiya ta'limi mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish uchun o'quvchilar mehnati xolis baholanishi lozim. Xalq hunarmandchiligi sohalarini o'rganishga asoslangan texnologiya ta'limi mashg'ulotlari an'anaviy mehnat ta'limi mashg'ulotlariga nisbatan taqqoslanganda moddiy, xom ashyo ta'minoti ko'pincha mahalliy materiallardan foydalanishi hisobiga bo'ladi. Bu turkumdagi mashg'ulotlar o'qitilishi jihatidan boshqa umumta'lim fanlariga nisbatan olib qaralganda, o'zining amaliyligi va ishlab chiqarishga mo'ljallanganligi bilan ajralib turadi. [2]

Texnologiya ta'limi va kasbga yo'naltirish fani boshqa o'quv fanlaridan o'zining mujassamlangan fan ekanligi bilan ajralib turadi. Shunday ekan, ushbu ta'limni tashkil etish jarayonida o'quvchilar umumta'lim fanlaridan olgan bilimlarini keng ko'lamda qo'llaydilar. Bundan tashqari, ushbu ta'limning o'zi ham, o'z tizimida bir qancha soha (turli materiallarga ishlov berish, qishloq xo'jaligi, sanoat, pazandachilik, gazlamashunoslik va boshqa) larni biriktiradi. Ushbu sohalarining har biri esa, bir-biriga o'xshamagan turli xil ishlab chiqarish faoliyati sohalaridan hisoblanadi. Yoshlarning mehnat ta'limi va kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etish bilan shug'ullanadigan o'qituvchilar, murabbiylar, rahbarlar va boshqa mutasaddilar ushbu mashg'ulotlarning o'ziga xosligini yaxshi farqlashlari lozim bo'ladi.

Texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashimizni samarali yo'llaridan biri kashtachilik sa'natini o'rgatish, sababi o'quvchilar o'z qo'llari bilan nafis buyumlar yaratishga muyassar bo'ladilar.

Texnologiya ta'limi darsi jarayonida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalashni dars jarayonida olib borish ham mumkin, ya'ni xalq hunarmandchiligidan foydalanishni takomillashtirishga bag'ishlangan bir qancha tajriba-sinov mashg'ulotlari o'tkazib ko'rishimiz mumkin, masalan:

Ta'limiy: O'quvchilarga milliy xalq hunarmandchiligidan kashtachilik haqida ma'lumot berish.

Tarbiyaviy: O'quvchilarga xalq hunarmandchiligi turlaridan biri kashtachilikni o'rgatish, takomillashtirish va milliy ruhda tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi: Yangi mavzu orqali o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, rivojlantirish va takomillashtirish.

Dars tipi: o'quvchilar yangi bilimlarni egallaydigan dars

Dars turi: nazariy

Dars metodlari: og'zaki, ko'rgazmali, aqliy hujum, boshqotirma, test.

Fanlararo bog'lanish: tarix, odobnoma, rasm

Moddiy-texnik jihatdan jihozlash va ko'rgazmali qurollar: slaydlar, xalq hunarmandchiligi to'g'risidagi rasmlar, kashta choklaridan namunalar, kashtachilikda ishlatiladigan naqshlardan namunalar, mulina va ipak iplardan namunalar, bezakni gazlamaga ko'chirish usullarini ko'rsatuvchi namunalar, kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlaridan namunalar.

Mavzu yuzasidan tavsiya etiladigan adabiyotlar:

1. M.A.Maksumova, N.N.Karimova - Xalq hunarmandchiligi.
2. S.S.Bulatov – O'zbek xalq amaliy bezak san'ati.
3. K.Qosimov - Naqqoshlik

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism (5 daqiqa)

1. Salomlashish, o'quvchilarning darsga tayyorgarligini nazorat qilish, davomatni aniqlash.

2. O'tilgan mavzuni takrorlash (10 daqiqa)

II. Asosiy qism (15 daqiqa)

Reja:

1. Kashtachilik san'ati tarixi.
2. Kashtachilikda ishlatiladigan naqshlar.
3. Kashtachilik ranglari, rang tanlash.
4. Bezakni gazlamaga tushirish usullari.
5. Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari, choklar.

Dars konspekti.**Kashtado'zlik san'ati tarixi**

Kashtachilik eng qadimiy xalq hunarmandchiligi. Kashta bilan kiyimlar va buyumlarni bezatishgan. Kashtachilik XIV-XV asrlardan rivojlangan. O'zbek kashtachiligi qo'shni xalqlar kashtachiligi ta'sirida boyidi. Qadimda qizlar o'z seplarini kashta bilan bezatishgan. Kashta tikish bilan oilada ayollar shug'ullanishgan. Kashtalar satin, shoyi, baxmalga tikilgan. Turli rangdagi iplar bilan kashta tikish Vavilonda kashf etilgan. XIX asrda kashta tikish mashinasi ixtiro qilindi. Kashtachiligimiz chet ellarda ham shuxrat qozongan. Har bir hududning o'ziga xos kashta tikish usuli bor, zar do'ppilar Buxoroda tikilgan. Toshkent kashtachiligida ko'proq sanama chok turidan foydalaniladi.

Kashtachilikda ishlatiladigan naqshlar

"Naqsh" so'zi lotincha "ornament" ("bezak") ya'ni – tasvir, gul deganidir. Kashta tikish uchun turli xil rasm va shakllar bo'lishi zarur. Naqsh bilan amaliy san'at buyumlari bezatiladi. O'zbek kashtachiligida kashta tikish uchun - yaproq, gul, g'uncha, qalampir, lola, anor shakllaridan keng foydalaniladi.

Kashtachilikda rang tanlash

Kashta tikish rang bilan chambarchas bog'liqdir. Iplarni tanlashda ranglarning uyg'unlashuvini, ularniig bir-biriga qanday ta'sir etishini bilish zarur. Buning uchun ranglarning asosiy xususiyatlarini va o'zaro ta'siri - ranglarning uyg'unligi, ularning xil tushishi kabi ma'lumotlarni qisqacha bo'lsa ham o'rganib olish zarur.

Bezakni gazlamaga ko'chirish usullari

Bezakni rangli qog'oz yordamida ko'chirish.

Bezakni yoruqqa tutib ko'chirish.

Bezakni papirus qog'oz yordamida ko'chirish.

Bezakni teshma ko'chirish.

Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari

Joynamoz - har xil matodan tayyorlanib, uning uch tomoni mexrob shaklida tikilgan bo'ladi.

Zardevor - yangi tushgan kelinning uyiga, shiftiga, yoki devoriga ilib qo'yiladi

Palak - qadimdan oq yoki malla bo'zga kashta tikib tayyorlangan, devorlarga ilinadigan eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri.

Kirpech - tokchaga taxlab qo'yilgan kiyim-kechakni changdan saqlaydi va uyni bezab turadi.

So'zana – "igna bilan tikilgan" degan ma'noni anglatadi. Xonani bezatish uchun devorga ilib quyiladi.

Choyshab - taxmonga tutish, yotganda yopinish uchun to'shak ustidan to'shaladi.

Bundan tashqari dastro'mol, choyxalta, gulko'rupa, dasturxon, qiyiqcha va boshqa ko'plab buyumlarni kashta tikib bezatish mumkin.

Kashtachilikda qo'llaniladigan chok turlari.

Kashta choklari ikki guruhga bo'linadi:

- 1) gazlama ipini sanab tikiladigan sanama choklar.
- 2) oldindan chizilgan kontur bo'ylab tikiladigan ixtiyoriy choklar.

Sanama kashta choklariga:

- iroqi, chizma chok, atlassimon chok, sanama tekis chok, o'rim chok va boshqa choklar kiradi.

Ixtiyoriy choklarga:

- tekis choklar - oq tekis chok, rangli tekis chok va boshqalar, shuningdek, kontur va oddiy choklar - suv chok, iroqsimon chok, o'rim chok va boshqa choklar kiradi.

Kashta tikishda ilmoqli, ilmoqsiz ilgnalar, to'g'nog'ich, angishvona, qaychi, chambaraklar ishlatiladi. Kashta choklarning hamma turlari, qoida bo'yicha gardishda tikiladi. [3]

III. Darsni yakunlash.

1. Yangi mavzuni mustahkamlash (10 daqiqa)
2. Uyga vazifa berish va ish o'rnini yig'ishtirish (5 daqiqa)
 - a) yangi mavzuni konspektlashtirish. O'qib kelish.
 - b) qog'ozga kashta naqshlaridan chizib kelish.
 - c) kashta choklarini tikish uchun gazlama, nina, ip va qaychi olib kelish.

Yangi mavzuni mustahkamlash uchun:

- 1) "Boshqotirma" metodidan foydalaniladi.

O'quvchilar 2 guruhga bo'linadilar. Doskada berilgan «Krossvord»ni to'ldiradilar.

2) "Hamkorlik" usulidan foydalaniladi. O'quvchilar 2 guruhga bo'linib test savollarini echadilar.

1-guruh uchun test savollari:

1. Toshkentda kashtachilikning qaysi chok turlaridan ko'proq foydalaniladi?

- a) kanda xayol b) yo'rma chok c) baxiya chok
*d) sanama chok e) bosma chok

2. "So'zana" so'zi qanday ma'noni anglatadi?

- *a) igna bilan tikilgan
b) qo'lda yoki mashinada tikilgan
c) zar iplar bilan tikilgan
d) qo'lda yoki mashinada tikilgan
e) turli xil choklarda tikilgan

3. “Naqsh” soʻzi qanday maʼnoni anglatadi?

- *a) tasvir, gul b) qush, hayvon c) rang, tasvir
d) guyosh, oʻsimlik e) qalam, tasvir

4. Sanama kashta choklariga qanday choklar kiradi?

- a) oq tekis chok, kontur va oddiy choklar
b) suv chok, baxya choklar
c) vladimircha chok, rangli tekis chok
*d) iroqi, sanama tekis chok, archasimon chok
e) chilvir chok, petlya, popan chok

5. Milliy kashtachiligimizda ishlatiladigan bezak buyum turlarini toʻgʻri aniqlang.

- *a) joynomoz, zardevor, palak, soʻzana, kirpech
b) roʻmol, doʻppi, toʻn
c) gilam, dasturxon
d) choynak gʻilofi va tagligi
e) pardalar, atlas koʻylaklar

2-guruh uchun test savollari

1. Qaysi buyum qadimdan oq yoki malla boʻzga kashta tikib tayyorlangan?

- a) soʻzana b) zardevor *c) palak d) doʻppi e) elpigʻich

2. Kashta tikishda ishlatiladigan asboblarni qaysilar?

- a) ignalar
b) ilmoqli, ilmoqsiz ignalar
c) toʻgʻnogʻich, angishvona
d) qaychi, chambaraklar
*e) hammasi toʻgʻri

3. Zar doʻppilar qayerda tikilgan?

- a) Toshkent *b) Buxoro c) Qoʻqon d) Xiva e) Samarqand

4. Bezakni gazlamaga qanday usul bilan koʻchirish mumkin?

- a) rangli qogʻoz yordamida
b) yorugʻga tutib koʻchirish
c) papiros qogʻoz yordamida
d) teshma koʻchirish
*e) notoʻgʻri javob yoʻq

5. Oʻzbek xalq kashtachiligida naqsh sifatida qanday shakllardan keng foydalaniladi?

- a) shoxli hayvonlar va ularning shoxlari
b) qush, bugʻdoy, xoʻrsa
*c) yaproq, gul, gʻuncha, qalampir, lola, anor
d) echki kallasi, uzum tanasi, qushlar
e) archa, turli daraxtlar

Texnologiya ta'limi darslarida o'quvchilarni xalq hunarmandchiligi asosida tarbiyalash metodikasi – o'quvchilarda o'zini-o'zi tanqidiy baholash va kamchiliklarga nisbatan murosasiz bo'lish hislarini tarbiyalaydi. Unda, o'qituvchi tayyor buyumni tekshirib ko'radi va uni o'quvchilarning o'zlariga mustaqil ravishda baholashni taklif qiladi. O'quvchilarga nisbatan doimiy izchil talabchanlik ko'rsatishda, o'qituvchining muntazam irodasi bo'lmog'i lozim. Ilg'or o'qituvchilar ish tajribalari bunday usul muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. O'quvchilar tayyorlangan buyumlarning sifatini aniqlashga doir muntazam mashq qilishlari, ularda o'zini-o'zi nazorat qilish ko'nikmalari, o'zini-o'zi mehnatini tanqidiy baholash hissining shakllanishiga yordam beradi. Buning uchun, o'qituvchi-murabbiy dam olish tanaffuslari vaqtida, mashg'ulotlar yakunida, ish natijalari tahlilidan keyin, o'quvchilarga mehnat ilg'orlari, fidoyilari foydalanayotgan usullar haqida gapirib berishi kerak bo'ladi. Bunday suhbatlar uchun mahalliy korxonalaridagi ustalar hayotini namuna qilib ko'rsatish ma'qul hisoblanadi. Chunki, bozor munosabatlarida faqat sifati yuqori, chiroyli, mustahkam qilib tayyorlangan buyumlargina raqobatbardosh bo'la oladi. [4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lish kerak. O'zbekiston. 2017 y.
2. Avazboyev O.I., Isyanov R.G., Odilboyev X. Mehnat ta'limi uslubiyotidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. Toshkent, 1993 y.
3. X.B.Мухамедова, М.Д.Абдумажидова. Обучение технологии и его назначение в жизни человека и в обществе. Научный Фокус. Международный современный научно-практический журнал. № 1 (100) май. Москва 2023 г.
407-409- b. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/sf/issue/view/20>
4. X.B.Мухамедова. Формирование творческой компетентности и учащихся по технологии в общеобразовательных школах. Вестник науки и образования. Российская Федерация. Журнал импакт-фактор № 4 (135), 2023 год. 97-99-бетлар.
HTTP://SCIENTIFICJOURNAL.RU